

Elżbieta Papińska

Edukacja regionalna w Ośrodku Edukacji Ekologicznej w Załączcu Wielkim

---

Rocznik Wieluński 12, 145-154

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Papińska
(Uniwersytet Łódzki)

EDUKACJA REGIONALNA W OŚRODKU EDUKACJI EKOLOGICZNEJ W ZAŁĘCZU WIELKIM

1. Wprowadzenie

Obszary parków krajobrazowych charakteryzują się występowaniem wielu osobliwości przyrody, a także interesującymi obiektami kulturowymi. Definicja parku krajobrazowego zawarta w ustawie „O ochronie przyrody” z 16 kwietnia 2004 r.¹ wskazuje, iż (...) *park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju*. Jest to więc obszar predysponowany do prowadzenia na jego terytorium szerokiej działalności edukacyjnej, która przybliży zarówno problematykę z zakresu ekologii, ochrony przyrody jak i historii tego obszaru.

Terenowa Baza Edukacji Ekologicznej „Nadwarciański Gród” położona jest na terenie Załęczańskiego Parku Krajobrazowego (Ryc. 1.). Od 1978 r., tj. od chwili powołania do życia ZPK, prowadzone są przez Ośrodek różnorodne formy edukacji ekologicznej. Początkowo działania inicjowane przez kadrę „Nadwarciańskiego Grodu” skierowane były głównie do harcerzy, gdyż pierwotnie baza pełniła funkcję Centralnej Szkoły Instruktorskiej ZHP. Powstanie parku krajobrazowego spowodowało wzrost zainteresowania ochroną przyrody i walorami przyrodniczymi otaczających go obszarów. ZPK stał się terenem harcerskiego wychowania ekologicznego. Walory krajobrazowe jurajskiego i polodowcowego krajobrazu ZPK, bogactwo form krasu powierzchniowego

---

¹ Dz. U. Nr 92 z 30 kwietnia 2004, poz. 880.

i podziemnego, zróżnicowanie flory i fauny sprawia, że obszar ZPK stanowi doskonałe miejsce do działań edukacyjno-rekreacyjnych².

Ryc. 1. Mapa Zaleczańskiego Parku Krajobrazowego (opracowanie własne)

1 – drogi, 2 – kolej, 3 – granica parku, 4 – miejscowości, 5 – stacje kolejowe, 6 – ośrodki wypoczynkowe, 7 – rezerваты przyrody

W roku 1997 Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, włączył „Nadwarciański Gród” do sieci Terenowych Baz Edukacji Ekologicznej. Był to wyraz uznania roli, jaką pełni Ośrodek w kształceniu proekologicznych postaw dzieci i młodzieży.

Edukacja ekologiczna w „Nadwarciańskim Grodzie” prowadzona jest od 1992 r. Tu powstał harcerski program ekologiczny „Woda jest życiem”. Już wtedy prowadzona edukacja ekologiczna dostarczała niezbędnej wiedzy i umiejętności służących rozwiązywaniu problemów związanych z zagrożeniem środowiska. Od roku 1993 systematycznie prowadzona jest edukacja ekologiczna dzieci i młodzieży pod hasłem „Warto żyć nad Wartą” w ramach „Zielonych Szkół”. O jakości i atrakcyjności realizowanych zajęć może świadczyć zwiększająca się z roku na rok liczba odwiedzających Ośrodek³.

² E. Papińska, *Walory poznawcze południowej części Zaleczańskiego Parku Krajobrazowego*, [w:] *Przewodnik sesji terenowych konferencji: „Park krajobrazowy – i co dalej?”*, red. G. Bezowska, Zalecze Wielkie 2001, s. 16–31.

³ K. Mikita, E. Papińska, *Aktywne metody edukacji ekologicznej w Zaleczańskim Parku Krajobrazowym*, [w:] *Przemiany środowiska przyrodniczego Polski a jego funkcjonowanie*, red. K. German, J. Balon, (seria: *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. 9), Kraków 2001, s. 31–39.

2. Cele działalności

Wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że pomimo istnienia wielu form przekazywania wiedzy, działania i myślenia w kategoriach ekologicznych nie można uczyć w oderwaniu od „natury”, dlatego też zajęcia, jeśli to tylko możliwe prowadzone są przez pracowników Ośrodka w terenie. Kadra „Nadwarciańskiego Grodu” zdaje sobie sprawę z faktu, że edukacja ekologiczna powinna mieć charakter kompleksowy, a największą efektywnością charakteryzują się aktywne metody nauczania. Załęczański Park Krajobrazowy jest doskonałym miejscem kształtowania wrażliwości i właściwej postawy wobec przyrody. Jednocześnie jest miejscem, w którym można sprawdzić i poszerzyć wiedzę zdobytą w szkole. Dlatego też za główne cele działania Ośrodka przyjęto:

- działalność edukacyjną z uwzględnieniem edukacji ekologicznej,
- działalność oświatowo-wychowawczą,
- organizację turystyki i wypoczynku,
- realizację zadań publicznych,
- organizowanie i prowadzenie działalności na rzecz osób niepełnosprawnych,
- organizację i prowadzenie kolonii, obozów letnich i zimowych, biwaków i innych.

3. Ścieżki dydaktyczne

Siłami pracowników Ośrodka oraz zaproszonych do współpracy pracowników naukowych wyższych uczelni (m.in. UŁ) opracowano 4 ścieżki dydaktyczne. Na uwagę i wysoką ocenę zasługują książeczki, w których znajduje się opis tras. Są to kolorowe publikacje zawierające charakterystykę poszczególnych punktów programowych wraz z propozycją zadań do wykonania przez uczniów czy innych osób korzystających z proponowanej formy poznawania środowiska geograficznego ZPK. Dużym walorem opracowanych ścieżek dydaktycznych jest umiejętna integracja informacji z różnych dziedzin, np.: botaniki, zoologii, geografii, geologii, czy też wskazywanie pozytywnych i negatywnych skutków gospodarczej działalności człowieka. Oto kilka przykładów zadań z poszczególnych tras:

A/ **Ścieżka dydaktyczna „Źródłko”** biegnie po zachodniej części ZPK; znajdują się na niej dwa pomniki przyrody – dąb szypułkowy i „Źródłko Objawienia” oraz stary, zabytkowy młyn wodny. Spacer po tej ścieżce daje możliwość kontaktu z przyrodą, pogłębienia wiedzy przyrodniczej i historycznej, a także wędrowki rekreacyjnej. Długość ścieżki wynosi około 6 km, spacer trwa od 2,5 do 3 godzin i liczy 7 punktów programowych:

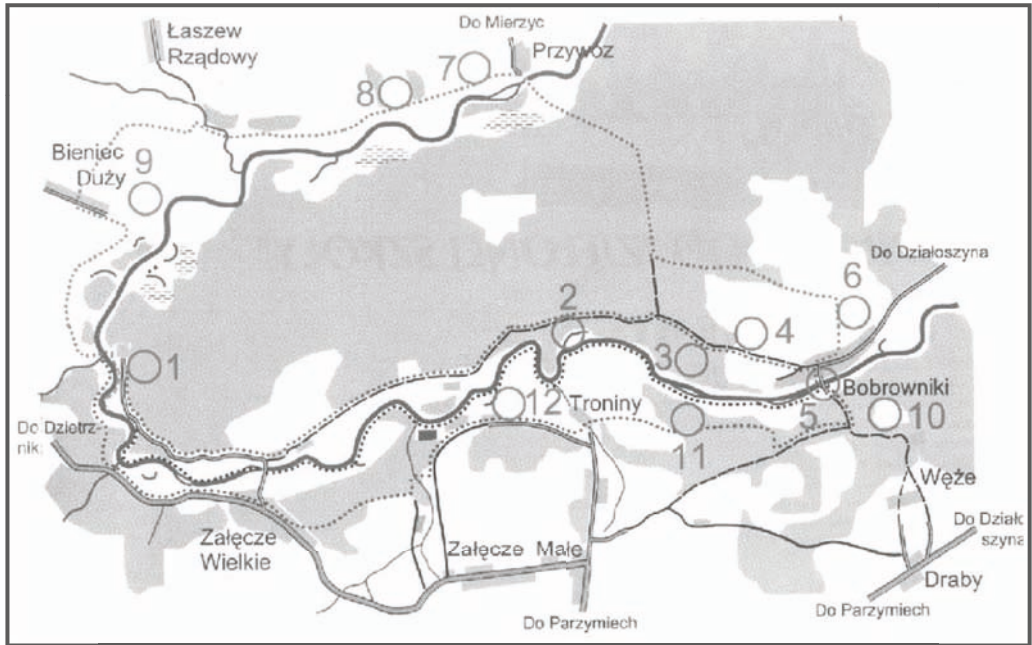
- punkt 2 (młyn w osadzie Kępowizna) – *Idąc w kierunku punktu 3 postarajcie zaobserwować meandrowanie rzeki. Porównajcie różnice w wyglądzie brzegu prawego (gdzie rzeka zostawia osady) i lewego (skąd rzeka zabiera osady) Warty.*
- punkt 4 (żwirownia, staw) – *Przemieszczając się do punktu 5 mijamy po drodze cztery stawy. Trzy z nich zostały zbudowane przez człowieka, zaś jeden jest stawem naturalnym. Spróbujcie po ukształtowaniu linii brzegowej oraz roślinności nabrzeżnej określić, który z tych stawów jest pochodzenia naturalnego.*

B/ Ścieżka dydaktyczna „Ośrodek” biegnie po terenie „Nadwarciańskiego Grodu” w zachodniej części ZPK. Spacer leśną ścieżką jest okazją do poznania walorów przyrodniczo-kulturowych parku. Jej długość wynosi 3,3 km, spacer ścieżką trwa od 1,5 do 2 godzin i liczy 10 punktów programowych:

- punkt 2 (oczyszczalnia ścieków) – *Obejrzyjcie wylot wody z oczyszczalni do rzeki. Jaka jest czystość wody wpadająca do rzeki? Jak wygląda roślinność przy wylocie, czy można sądzić, że do Warty wpływa czysta woda? Sprawdźcie, czy w okolicy rośnie mięta nadwodna, którą można wykorzystać jako wskaźnik występowania wody.*

C/ Ścieżka dydaktyczna „Zalęczański Łuk Warty” pozwala na poznanie walorów przyrodniczo-kulturowych zachodniej i centralnej części ZPK. Jest to jedyne miejsce w Polsce, gdzie rzeka Warta napotykając na swojej drodze masyw wapienny Wyżyny Wieluńskiej, utworzyła prawie 40 km nieregularny łuk zwany „Wielkim Łukiem Warty”. Jest ona proponowana w 4 wariantach długości i czasu przejścia. Trasę ścieżki przyrodniczej można przebyć pieszo, rowerem lub kajakiem w zależności od kondycji turystów i pogody. Liczy ona 12 przystankowych punktów programowych, a jej długość około 15 km (Ryc. 2.):

- punkt 2 (starorzecze Wronia Woda) – *Podziwiając piękno naturalnego krajobrazu starorzecza Wronia Woda zwróćcie uwagę na osobliwą florę oraz występujące tu gatunki ptactwa. Spróbujcie odnaleźć dowody świadczące o procesie tworzenia starorzecza. Podążając do kolejnego przystanku w wyprawie, zwróćcie uwagę na mijane po drodze zbiorowiska leśne, a przede wszystkim na strukturę wiekową, gatunkową i stopień naturalności. Czy zauważyliście ślady ingerencji człowieka na tym terenie? Jeśli tak, to czym ona się przejawia? Pobierzcie kilka próbek gleby leśnej, by po powrocie do Ośrodka, w laboratorium ekologicznym poddać je analizie jakościowej.*
- punkt 11 (Góra Wapno) – *Z obecnością podłoża wapiennego wiąże się z występowaniem charakterystycznej szaty roślinnej. Spróbujcie odszukać i rozpoznać występujące tu cenne gatunki roślin. Odszukajcie w prześwicie między roślinnością drugą część skalnej bramy – Górę Św. Genowefy. Wyobraźcie sobie, jak potężne były siły przyrody, które spowodowały, że jedna ogromna góra została “przebita” przez rzekę. Zbierzcie kilka odłamków skalnych, by następnie w laboratorium ekologicznym poddać je kilku testom chemicznym.*

Ryc. 2. Schemat trasy ścieżki dydaktycznej „Załęczański Łuk Warty”

Źródło: materiały dydaktyczne Harcerskiego Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego „Nadwarciański Gród”

- punkt 12 (Granatowe Źródła) – *Zwróćcie uwagę na rzeźbę terenu. Rozpoznajcie terasy rzeczne. Spróbujcie znaleźć uzasadnienie dla nazwy tego typu źródeł (źródła przykorytowe). Pobierzcie próbkę wody źródlanej i następnie w laboratorium ekologicznym przy użyciu prostych testów chemicznych określcie jakość tej wody.*

D/ **Ścieżka dydaktyczna „Wielki Łuk Warty”** pozwala poznać dzieje życia na ziemi i przekonać się, że geologia decyduje o wszystkim i stała się warunkiem wszystkiego: krajobrazu, szaty roślinnej, świata zwierzęcego oraz ludzkiej gospodarki. Trasę tej ścieżki można przebyć pieszo, rowerem, autokarem. Obejmuje 4 trasy i 3 geologiczne ścieżki dydaktyczne w oparciu o bogate zjawiska krasowe tego obszaru. Na tym obszarze znajdują się liczne jaskinie, leje, szczeliny, studnie i pola lapiazowe. W wapiennych utworach jury występują liczne skamieniałości fauny morskiej: amonity, jeżowce, małże, gąbki. Można je obserwować w wielu znajdujących się na tym terenie kamieniołomach oraz naturalnych odsłonięciach w dolinie Warty.

Przygotowane materiały edukacyjne oraz bardzo dobrze wyposażone pracownie dydaktyczne wykorzystywane są przez dzieci i młodzież w ramach „Zielonych Szkół”. W latach 2000–2005 z tej formy edukacji i rekreacji skorzystało ponad 30 000 uczniów (Tab. 1).

Tab. 1

Liczba osób korzystająca z różnorodnych form edukacji i rekreacji w Ośrodku „Nadwarciański Gród” w latach 1999–2005

Lata	Zielona Szkoła		Akcja Zima	Akcja lato	Konferencje, szkolenia, warsztaty	Pozostałe	Razem
	Ilość osób woj. łódzkie/ilość osób spoza woj. łódzkiego	Ilość osobodni woj. łódzkie/ilość osobodni spoza woj. łódzkiego					
	1		2	3	4	5	1-5
1999	3 030	10 561	200	1 261	3 500	1 080	9 071
2000	4 918/667	16 008/2867	234	1 056	1 281	500	8 656
2001	5 001/1 084	15 987/4865	743	1 085	418	388	8 719
2002	4 538/999	16 303/4154	817	1 603	923	438	9 318
2003	4 707/2365	13 483/9213	354	1 168	868	360	9 822
2004	5 231/711	21 332/2 688	365	2 109	1 832	190	10 438
2005	5 244 / 767	21 436/ 2 779	276	1 706	1 716	609	10 318

Źródło: materiały statystyczne Harcerskiego Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego „Nadwarciański Gród”

4. Inne formy działalności

Szeroko określone cele działania umożliwiają prowadzenie przez kadrę Ośrodka i gości tam przyjeżdżających, wielu interesujących form pracy. Bogato wyposażona baza dydaktyczna i infrastruktura znajdująca się w Ośrodku, umożliwia organizację np.:

- wycieczek rowerowych po Załęczańskim Parku Krajobrazowym;
- zajęć sportowych (biegi na orientację, uczące korzystania z mapy, poruszania się w terenie);
- zajęć z astronomii: pogadanki, pokazy animacji komputerowych, nocne obserwacje nieba prowadzone przez pracowników i studentów Uniwersytetu Śląskiego;
- zajęć z dziedziny meteorologii oraz obserwacje i prognozowanie pogody;
- zajęć w pracowni komputerowej w oparciu o programy multimedialne, gry dydaktyczne z zakresu ekologii;
- spływów kajakowych z Działoszyna, Bobrownik, Załęcza Wielkiego do Ośrodka „NG”;
- zajęć w salach dydaktycznych z profesjonalnym sprzętem audiowizualnym (projekcja slajdów popularyzujących walory ZPK);
- zajęć z rękodzielnictwa artystycznego, które mają na celu poznanie ludowego zdobnictwa (rzeźba, malarstwo na szkło, wycinanka, wyroby z bibuły);

- wycieczek autokarowych do Muzeum Wnętrz Dworskich w Ożarowie oraz Muzeum Ziemi Wieluńskiej;
- plenerów plastycznych;
- spektakli i warsztatów muzycznych i teatralnych;
- warsztatów z zakresu bezpieczeństwa dzieci w szkole i na wakacjach.

Obszar Załęczańskiego Parku Krajobrazowego, jak każdy teren, na którym prowadzona jest gospodarcza działalność człowieka, nie jest pozbawiony negatywnych zjawisk, które nie powinny mieć miejsca zwłaszcza na obszarach podlegających ochronie prawnej. Badania prowadzone przez autorkę oraz innych pracowników Katedry Geografii Fizycznej UŁ od roku 2000⁴, a także ćwiczenia terenowe z grupami studentów geografii UŁ, których celem było m.in. wykonanie map użytkowania ziemi w rejonie ZPK, pozwoliły na zidentyfikowanie szeregu konfliktów człowiek – środowisko przy-

Fot. 1. Sucha Struga w Młynkach (fot. E. Papińska, 2005)

⁴ S. Krysiak, A. Majchrowska, *Funkcje turystyczno-rekreacyjne parków krajobrazowych*, [w:] *Park Krajobrazowy...*, s. 32–47; S. Krysiak, E. Papińska 2005, *Konflikty człowiek – środowisko w Załęczańskim Parku Krajobrazowym*, [w:] „*Między ochroną przyrody a gospodarką, bliżej ochrony*”. *Konflikty człowiek – przyroda w obszarach prawnie chronionych w Polsce*, red. A. Hibszer, J. Partyka, Sosnowiec–Ojców 2005; E. Papińska, *Załęczański Park Krajobrazowy*, [w:] *Przewodnik sesji...*, s. 6–15; E. Papińska, W. Tołoczko, *Walory abiotyczne Załęczańskiego Parku Krajobrazowego*, [w:] *Funkcjonowanie parków krajobrazowych w Polsce*, red. J.K. Kurowski, P. Witosławski, Łódź 2002.

rodnicze na opisywanym terenie. Konflikty występujące na obszarze ZPK pogrupowano w następujące kategorie: konflikty związane z rozwojem i realizacją funkcji turystycznych i rekreacyjnych; konflikty związane z realizacją funkcji przemysłowej; konflikty związane z funkcjonowaniem jednostek osadniczych (fot. 1, 2). Uświadomienie młodzieży tego typów zjawisk i problemów powinno zaowocować w przyszłości. Przez kształtowanie określonych postaw wśród dzieci i młodzieży, rozbudzanie ich zainteresowań i umiejętności obserwacji różnych zjawisk i procesów zachodzących w środowisku osiągamy podstawowe cele związane z prowadzeniem edukacji regionalnej.

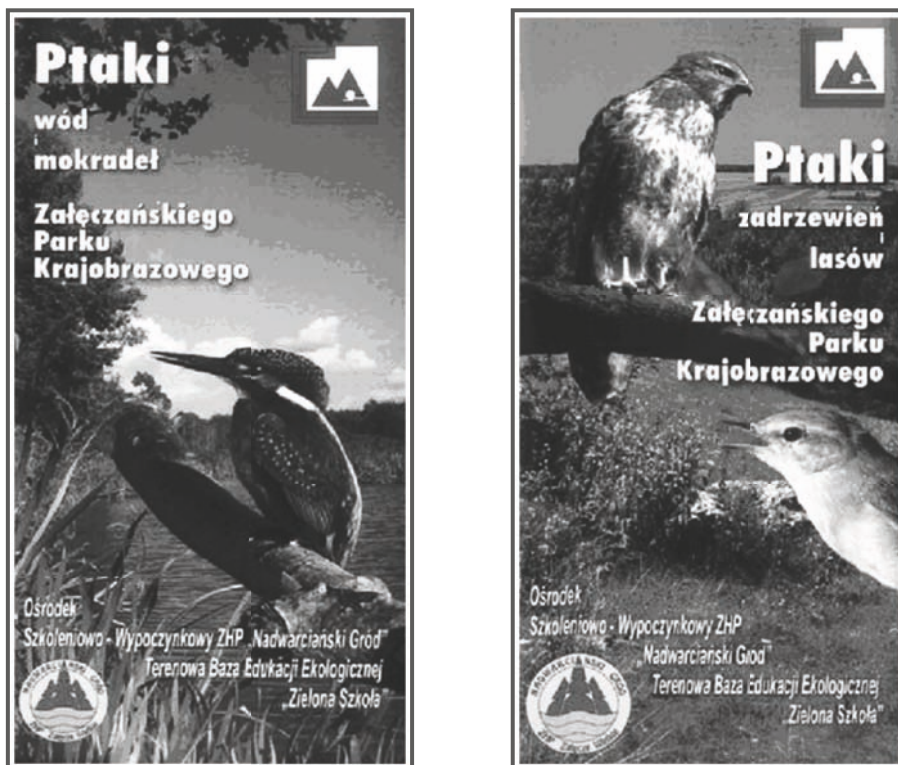

Fot. 2. Wapiennik w miejscowości Węże (fot. E. Papińska, 2005)

5. Działalność wydawnicza

Prezentowane wyżej publikacje obejmujące opis ścieżek dydaktycznych stanowią zaledwie część materiału opracowanego i opublikowanego przez pracowników i naukowców współpracujących z „Nadwarciańskim Grodem”. Uzupełnieniem oferty edukacyjnej są cztery pakiety folderów (Ryc. 3.): Ptaki łąk, wód i mokradeł ZPK; Ptaki pól i lasów ZPK; Płazy i gady ZPK; Nietoperze ZPK. Foldery są bogato ilustrowane fotografiami prezentującymi poszczególne gatunki zwierząt. Komentarz merytoryczny jest tak opracowany, aby był odebrany ze zrozumieniem zarówno przez osobę niemającą

wcześniej kontaktu z zagadnieniami np. ornitologicznymi, a także żeby rozwijał wiedzę osób zaznajomionych już z obserwacjami ptaków.

Ryc. 3. Przykłady folderów edukacyjnych dotyczących awifauny Załęczańskiego Parku Krajobrazowego

Źródło: materiały dydaktyczne Harcerskiego Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego „Nadwarciański Gród”

Urok krajobrazu okolic Załęcza Wielkiego przyciąga wielu artystów, którzy chętnie przyjeżdżają tu na plenery malarskie i fotograficzne. Efekty pracy twórców można oglądać m.in. w wydawnictwach poplenerowych.

Od wielu lat pracownicy i studenci Katedry Geografii Fizycznej UŁ przyjeżdżają do Załęcza na praktyki specjalizacyjne i badania terenowe⁵. Efektem tych poczynań są m.in. materiały dydaktyczne w postaci plansz, prezentujących powiązania między poszczególnymi komponentami środowiska przyrodniczego.

⁵ S. Laskowski, E. Papińska, W. Tołoczko, *Różnorodność przyrodnicza Załęczańskiego Parku Krajobrazowego na przykładzie wybranych stanowisk*, [w:] *Przemiany środowiska przyrodniczego...*, s. 99–112.

6. Podsumowanie

Zaprezentowane przykłady podejmowanych w Ośrodku „Nadwarciański Gród” działań z zakresu edukacji regionalnej, a przede wszystkim ekologicznej, stanowią dobry przykład prawidłowo prowadzonej pracy z dziećmi, młodzieżą a także z osobami dorosłymi. Szeroka oferta różnorodnych form działań edukacyjnych umożliwia dotarcie do różnorodnych grup wiekowych, ale także i zawodowych. Cieszy też fakt, iż ścisła współpraca z ośrodkami akademickimi zapewniła wysoki poziom merytoryczny opracowanych i opublikowanych wydawnictw edukacyjnych.

Regional education at the Centre for Environmental Education in the Załęcze Wielkie

S u m m a r y

Environmental Education Centre wheeling „Nadwarciański Gród” is located in the Załęczański Landscape Park. Since 1978, in from the moment of creating the Załęczański Landscape Park, conducted by the Centre for various forms of environmental education. There was a scout environmental program „Water is life.” Since 1993 it has regularly conducted environmental education of children and young people under the slogan „It lives on the Warta River” under the „Green Schools”. The quality and attractiveness of the ongoing activities may indicate increasing from year to year the number of visitors center. Forces Center staff and invited to cooperate university researchers (eg UL) developed 4 education paths. Prepared educational materials and a well-equipped teaching laboratories are used by children and young people under the „Green Schools”.